

DUYGU VE ZEKÂ KAVRAMLARINA SOSYOLOJİK BAKMAK

Erdem Dirimeşe¹

¹⁾ Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Zonguldak,
İleti: erdemdirimese@beun.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1873-6425

Özet

Duygu ve zekâ kavramları daha çok bireysel psikolojinin konusu olarak değerlendirilmekte ve bu noktadan hareketle tanımlanmaktadır. Duygu ve zekânın kişiler arası ilişkiler ve toplumsal yönü, ya ihmal edilen bir alan ya da kişisel gelişim çalışmalarının mucizevi kavramları olarak görülmektedir. Oysaki popüler bakış açılarıyla tanımlanmaya çalışılan duygu ve zekâ kavramlarının doğru anlaşılması, onun toplumsal yönünün ihmal edilmemesi, kişiler arası ilişkilerin analizinde ve sosyolojik açıdan önemli bir konudur. Bu çalışmada, duygu ve zekâ kavramlarının tahlili ve aralarındaki ilişki ile ilgili tespitlere yer verilmiş, kişiler arası ilişkiler ve sosyolojik yönü bakımından önemi değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın amacı, farklı bilim dallarında duygu ve zekâ kavramlarını tahlil ederek bu kavramların sadece fizyolojik ya da psikolojik kavramlar olmadığını aynı zamanda sosyolojik kavramlar olduğunu ortaya koymak, sosyoloji bilim alanında bu kavramların kullanımı ve aralarındaki ilişkiyi tartışarak, sosyolojik değerlendirmelerde doğru kavram ve tanımlamalara başvurulmasının önemini göstermektir. Analizlerin sonucunda duygu ve zekânın biyolojik, fizyolojik ve psikolojik kavramsallaştırmalarda genetik ve bireysel açıdan tanımlandığı ve anlamlandırıldığı ortaya konulmuştur. Sosyolojik kavramsallaştırmalarda ise kişiler arası ilişkiler ve iletişim, kültür ve toplum açısından kavramsallaştırıldığı anlaşılmıştır. Sosyoloji çalışmalarında yanlış kavramsallaştırmaların ve kullanımlarının önüne geçilebilmesi için kavramların bu noktadan tanımlanmasının gerekliliği, kavramların doğru şekilde anlaşılması ve kullanılmasının sosyolojik açıdan önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Duygu, Zekâ, Duygu ve Zekâ İlişkisi, Duygular Sosyolojisi

SOCIOLOGICAL APPROACH TO THE CONCEPTIONS OF EMOTION AND INTELLIGENCE

Abstract

The concepts of emotion and intelligence are mostly considered as the subject of individual psychology and are defined from this point. The interpersonal and social aspects of emotion and intelligence are either seen as a neglected field or as miraculous concepts of personal development studies. However, the understanding of the concepts of emotion and intelligence correctly, which are tried to be defined with popular perspectives, and not neglecting its social aspect, is an important issue in the analysis of interpersonal relations and sociologically. In this study, the analysis of the concepts of emotion and intelligence, and the determinations about the relationship between them are mentioned, and their importance in terms of interpersonal relations and sociological aspects is evaluated. The aim of this study is to analyze the concepts of emotion and intelligence in different disciplines, to reveal that these concepts are not only physiological or psychological concepts, but also to be sociological concepts, to discuss the use of these concepts in the field of sociology and to show the importance of applying the right concepts and definitions in sociological evaluations. As a result of the analyzes, it has been revealed that emotion and intelligence are genetically and individually defined and meant in biological, physiological and psychological conceptualizations. In sociological conceptualizations, it has been understood that interpersonal relation and communication is conceptualized in terms of culture and society. It has been concluded that the necessity of defining the concepts from this point and the correct understanding and use of the concepts are sociologically important in order to prevent misconceptions and their use in sociology studies.

Keywords: Emotion, Intelligence, Emotion and Intelligence Relationship, Sociology of Emotions

1. Giriş

Toplumsal değişimler, içinde yaşayan bireylerin değişimi kabul etmesi ve ilişkilerinde bu değişimlere göre hareket etmesiyle ortaya çıkar. Değişimi kabul etmek ve bunu yaşantısına yerleştirme kararı ise zihinsel ve duygusal bir seçimi gerektirir. Duygular insanlar arası ilişkilerin yapı taşlarından biridir ve salt psikolojik bir kavram olarak anlaşılmalıdır. Zekâ insan hayatının temel gereksinimlerinin karşılanması ve hayatı devam ettirme güdüsü yanında toplumsal yaşamın da temel kavramlarından biridir. Çünkü sosyalleşme ve sosyal hayatın içinde olma bilişsel olduğu kadar duyuşsal seçimler ile gerçekleşir. Özellikle günümüzde kitle iletişim araçları ve sosyal medyanın insanların zihinsel ve duygusal tercihlerini yönlendirmeye ve yönetmeye çalıştığı tüketim kültürünün geliştiği dünyamızda, toplumsal yapıların da etkilendiği ve değiştiği görülmektedir.

Toplumsal gerçekliği neyin oluşturduğu sorusuna kaba pozitivistin verdiği cevaplar, duyguları görmezden gelmeye neden olmuş ve duyguların sosyolojik olarak nasıl tanımlanacağı problemini doğurmuştur. Aynı zamanda toplumsal gerçeklerin insan bilinci, tarihi ve kültüründen uzak olan bu kaba pozitivist bakış açısının hala daha etkilerinin olduğu ifade edilmektedir (McCarthy, 1989: 51). Modernleşme ile birlikte, onun özelliklerini ortaya koyan ama aynı zamanda ürünü olan aydınlanmayı esas alan sosyoloji bilimi, özellikle ilk dönemlerinde pozitivistin yolunda ilerlemiştir. Bu dönemde pozitivistin bilim anlayışını, rasyonelliğini, olgucu bakış açısını ilke edinen sosyoloji, sezgisel ve duygusal alanı görmezden gelerek metafizik alanı ötelemiştir. Duygular, bireysel ve içsel bir süreç olarak değerlendirilmiş, pozitivistin nesnellik ve olgusal alanı dışında görülmüştür. Oysa insan eylemleri, hem aklın hem de duyguların sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle akıl kadar duygular da toplumsal ve kültürel hayatın içerisinde yer almaktadır (Alver, 2011: 208).

Günümüzde sosyolojik çalışmalar, insan duygularının psikolojik veya fizyolojik özelliklerinin aksine, duygusal deneyim ve davranışın bilişsel ve yorumlayıcı özelliklerine odaklanmaktadır. Bunun yanında bilinç ya da zekâ belirli bir kültür ve toplum tarafından yapılandırılmaktadır. Rasyonel seçim ve kararlar, içinde bulunulan toplum ve kültürden etkilenmektedir. Ancak sosyoloji, psikoloji ve fizyolojinin verilerinden her ne kadar yararlı olsa da

toplumsal bir fenomen olarak duyguların ve zekânın ne olduğuna dair kendi bakış açısını geliştirmek durumundadır.

Duygu ve zekâ ile ilişkilendirilen sosyal kişilik ve gelişim teorilerinin çoğunluğu, kişisel mutluluk, yaşam başarısı ve günlük yaşamın farklı durumları içinde, kişiler arası ilişkiler ve duygusal uyumun önemli bileşenlerinden biri olarak ortaya çıkmıştır (Fernandez ve Ruiz, 2008: 425). Özellikle duygu, zekâ ve kişiler arası ilişkiler ile ilgili ticari, aldatıcı eserler ve medyanın aldatıcılığı, bu kavramların bilimsel incelemesi üzerine olan ilginin ya gözden kaçırılmasına ya da kavramların bilime hizmet eder şekilde tanımlanmasında problemlere neden olmaktadır (Salovey ve Grewal, 2005: 281). Bu nedenle duygu ve zekâ ile ilgili geliştirilen teoriler, birçok bilim insanı tarafından psikolojik terminoloji giydirilmiş kişisel yardım/gelişim hareketi olarak değerlendirilmektedir (Matthews ve ark. 2002: 4-5). Oysaki bu teorilerde, bireyler arasında nesnel bir şekilde farklı yetenekler olduğu anlayışına dayanan bir zekâ anlayışı ortaya konulmakta ve ilgili teori o yetenekleri ele almaktadır (Zeidner ve ark., 2009: 4).

Sosyolojide son yıllarda bireysel bir alan olarak görülen duygular konusu önem kazanmaya başlamıştır. Ancak sosyolojinin, genel anlamda toplumların belirli bir zaman ve mekândaki belirli sorunlarla ilgilendiği, toplumsal yapıların ve buna bağlı olarak kişilik yapılarının uzun süreli dönüşümlerini ele almadığı belirtilmektedir (Elias, 2017: 10). Aynı zamanda bu teoriler sadece bireysel değil bireylerin birbiriyle ilişkileri ve bu ilişkilerin oluşumundan gelişimine kadar duygu ve zekânın hem etkilendiğini hem de kişiler arası ilişkileri etkilediğini belirtmektedirler. Sosyoloji alanında son dönemde bu anlamda duygular sosyolojisi alanı gelişmeye başlamıştır.

Duygular sosyolojisi alanında genel olarak şu tür sorular ele alınmaktadır: Belirli duyguları hangi etkileşimsel faktörler uyandırır? Normlar duygusal ifadeleri ve duyguyu nasıl düzenler? Sosyal gruplar ve sınıflar arasındaki duygusal farklılıklar nelerdir? Sosyolojik olarak zaman içinde ve kültürler arasında duygular nasıl değişmektedir? (McCarthy, 1989: 52).

Kişilik yapıları ile toplum yapılarının oluşumu birbirinden bağımsız değildir ve ayrılmaz bir ilişki içinde bütünü oluşturur (Elias, 2017: 19). Duygu ve zekâ hakkındaki araştırmalar ve yayınların aksine, duygu ve zekânın bileşimiyle ortaya çıkan yetenekler daha çok sosyal bir yetenektir. Duygu ve zekâ ile ilgili popüler tanımlarda kendini kontrol, azim, sebat ve birini güdüleyici yetenek durumlarına dikkat çekilmektedir.

Yapılan tanımlar, kişiler arası ilişkilerde önemli bir yeri olan duygular yerine motivasyonel karaktere odaklanmaktadır. Bu tür tanımlar bir motivasyonel zekâ kavramını çalışmalara dâhil ederek kişiler arası ilişki boyutunun ve toplumsal gerçeklik boyutunun gözden kaçırılmasına neden olmaktadır. Oysaki duygular insan yaşamının her alanında olmak üzere başta inançlara, sembollere ve dile gömülü kültürel bir fenomen olarak sosyal ve kültürel süreçlerin ayrılmaz bir parçasıdır.

Toplumsal hayat, bireyin rasyonel veya irrasyonel seçimleri ve bu seçimlerinin sonucunda gerçekleşir. Zeka her ne kadar biyoloji ve psikoloji bilimleri açısından bireysel bir fenomen olarak merkeze alınsa da, zekanın gelişimi ve şekillendirilmesinde önemli bir rolü olan çevre, onun sosyokültürel ve toplumsal açıdan da ele alınması gerektiğinin en iyi göstergelerinden biridir. Sosyoloji zihin, duygu ve benlik gibi kavramları kendi alanı ve kendi bakış içerisinde tanımlamalı ve disiplinler arası bir yaklaşımla bu noktadan hareket etmelidir. Bu nedenle duygu ve zekâ kavramlarının sosyolojik bir olgu olarak doğru anlaşılması bilimsel araştırmalar açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı, farklı bilim dallarında duygu ve zekâ kavramlarını tahlil ederek bu kavramların sadece fizyolojik ya da psikolojik kavramlar olmadığını aynı zamanda sosyolojik kavramlar olduğunu ortaya koymak, sosyoloji bilim alanında bu kavramların kullanımı ve aralarındaki ilişkiyi tartışarak, sosyolojik değerlendirmelerde doğru kavram ve tanımlamalara başvurulmasının önemini göstermektir.

2. Yöntem

Bu çalışmanın amacı, toplumsal ilişkilerde daha çok toplumsal faktörlere odaklanırken, bireyin sahip olduğu duyguların ve yeteneklerin önemine işaret etmek, duygu ve zekâ kavramlarını toplumsal bir fenomen olarak tanımlayarak, onların sadece biyolojik, fizyolojik ve psikolojik bir kavram değil aynı zamanda sosyolojik bir kavram olduğunu ve toplumsal açıdan önemini ortaya koymaktır. Ayrıca duygu ve zekâ teorileri üzerinden onun toplumsal boyutunu göstermek de bu çalışmanın amaçları arasındadır. Bu amaçlara yönelik olarak duygu ve zekâ kavramlarını ele alan çalışmalarda sosyolojik açıdan önemli olan, toplum, kültür, iletişim ve kişiler arası ilişkiler boyutları noktasında okumalar yapılmış, kavramların tarihsel gelişimi ve sınıflandırılması sosyolojik bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Ön kaynak taraması yapılarak anahtar kavramlar olarak seçilen duygu ve zekâ ile ilgili yazılı ve elektronik kaynaklar tespit edilmiş, bilimsel anlamda temel ve konu üzerine yoğunlaşan çalışmalar seçilmiştir. Çalışmada literatür tarama yöntemi kullanılmış, detaylı kaynak taraması

yapılarak yazılı kaynaklara elden ve kütüphanelerden ulaşılmıştır. Elektronik kaynaklara ise Google akademik arama motoru üzerinden erişilmiş ve kavramların derinlemesine analizi yapılarak sosyolojik yönü ortaya konulmuştur.

3. Değerlendirme ve Tartışma

3.1. Duygu Kavramı

Duygu kavramı konusunda birçok farklı tanımlama geliştirilmiş ve çeşitli kuramlar öne sürülmüştür. Duygu, geleneksel olarak, biri kızgın, üzgün ya da mutlu olmayı seçemediğinden dolayı özneye hükmeden fenomen olarak tarif edilmektedir (Cabestan, 2004; 81). Duygusal zekâ teorisyenlerinden biri olan Goleman, duyguyu “Bir his ve bu hisse özgü belirli düşünceler, psikolojik ve biyolojik haller ve bir dizi hareket eğilimi” olarak tanımlar (Goleman, 2004: 359).

Duygu (feeling, sentiment); a) bir nesneye, kişiye ya da somut düşünceye karşı heyecansal bir tutumdur, ama gerçek heyecan özelliği taşımaz, hafiftir. b) Belirli türden heyecansal yaşantı ve eylemlere karşı ya da şu ve bu nesne ile ilişkili sonradan kazanılmış bir tutum. c) Belli başlı olarak düşünce ve duygulardan oluşan bir yaşantı olarak tanımlanmaktadır. Heyecan (emotion) ise; a) genel olarak, yüksek düzeyde bir etkinliğe, içsel örüntülerinde değişikliklere yol açan güçlü bir duygusal durum ya da duygularla bir arada oluşan bir hal olarak tanımlanmıştır. Heyecan, yaygın bedensel ve ruhsal değişikliklere yol açan ve genellikle yoğun duyguların eşlik ettiği karmaşık bir davranıştır. b) Günlük yaşamda heyecan sözü, helecen, telaş, coşku ve duygulanma, duygunluk ile eş anlamlı kullanılabilir (Öncül, 2000: 359,560-562).

İslam düşünürleri duyguyu “kuvve-i müdrike-i nefsâniye” yani “nefsin idrak etme gücü” olarak adlandırmış ve onu ruhsal bir faaliyet olarak tanımlamışlardır (Yavuz, 1983: 29). Bilinçten önce başladığı öne sürülen duygu, bireyin esas varlığına bağlı ruhsal durumlar olarak tanımlanmakta, köklerinin ihtiyaçlarda, eğilimlerde ve içgüdülerde olduğu düşünülmektedir (Pazarlı, 1982: 93).

Duygular öznel, biyolojik, amaca yönelik ve sosyal bir olgu olarak oluşabildiklerinden çok boyutlu olarak nitelendirilmekte ve bu doğrultuda farklı tanımlanmaktadır. Reeve'ye göre hissin bir yönü kişisel anlam ve önemiyle öznel tecrübenin duygusunu verir. Duygunun yoğunluğu ya da niteliği öznel ya da fenomenolojik boyutta tecrübe edilerek hissedilir. Hissetmek bilişsel ya da zihni bir süreçtir. Onun bedensel uyarılma yönü ise duygu süresince bedenin uyarlanabilir

başa çıkma davranışı olarak hazırlık, düzenleme olarak otonomik ve hormonal sistemleri ile sinirsel ve fizyolojik eylemi içermektedir. Biyolojik boyutta motor tepkiler vardır. Amaca yönelik boyut duygunun, eldeki koşullarla başa çıkmada gerekli olan harekete geçmek için hedef-yönelimli karakterini gösterir. Bu boyut insanların neden duygularından yararlandığını ve ne yapmak istediklerini anlamayı sağlar. Sosyal hayatta duygu bu yüzden önemli bir güçtür. Sosyal ifade boyutunda ise duyguların iletişimsel durumu ortaya çıkar. Duruş, jestler, sesler ve yüzsel ifadeler aracılığıyla kişisel tecrübelerimiz ortak ifadelerimiz haline gelir. İşlevsel, sözsüz bir iletişim ortaya çıkar. Buradan hareketle duygular bize önemli yaşam olayları sırasında karşılaştığımız zorluklar ve fırsatlara uyum sağlamaya yardımcı olan uyarıcı, amaçlı, anlamlı kısa süreli hisler olarak tanımlanabilir (Reeve, 2009: 299-301).

Bilgi sosyolojisi açısından bakıldığında öznel ve hislere dayalı gibi görünen duyguların aslında deneyimler, yaşantılar sonucunda şekillendiği ve toplumsal bir fenomen olarak ele alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Burada sosyolojik bir tanım olarak tek bir tanımdan ziyade duygu tanımları içerisinde yer alan toplumsal, kültürel yapı, sembolik, fenomenoloji ve yorumlayıcı sosyolojinin kavramlar dünyasından bakılarak duygu tanımı oluşturulmasının imkânı olduğu anlaşılmaktadır. Duygular, bir halkın, bir sınıfın ya da bir ırkın kendini ve yaşadığı dönemi deneyimleme yollarından biridir. Bu deneyim, deneyim oluşturmaya katkıda bulunan herhangi bir fikir, nesne ve eseri içeren bir kültür tarafından şekillendirilir (McCarthy, 1989: 58). O halde sosyolojik bir fenomen olarak duyguyu; belli bir grup ya da toplumu belirli bir zaman ve dönem içerisinde etkisi altına alan heyecan, his, üzüntü, kaygı ya da beklenti gibi ortak tecrübeleri ortaya çıkaran, ortak bir kültür ve davranış ya da tepki biçimi yaratan tutum olarak tanımlama girişiminde bulunmak mümkündür.

Duygu kavramının sosyal yönünü ele almayan tanımlamalar kişiler arası ilişkiler gibi sosyal teorilerde kullanıldığında, eksiklik içermektedir. Aynı zamanda kişiler arası ilişkilerin açıklanmasında ve toplumsal gerçekliklerin yorumlanmasında duyguların gücünü ve etkisini dikkate almayan her değerlendirmenin de yetersiz olacağını söylemek mümkündür. Gündelik yaşamın gerçekliği içerisinde duygular toplumsal gerçekliğin temel kavramlarından biridir. Bu noktada var olan duygu teorileriyle beraber sosyolojik açıdan teorilerin geliştirilmesinin gerekliliği anlaşılmaktadır.

3.1.1. Duygu Kavramıyla İlgili Teoriler

Duyguların biyolojik veya bilişsel bileşenlerden oluştuğu şeklindeki bakış açısına göre yeni fikirler ortaya

çıkmıştır (Reeve, 2009: 303). Duygu teorilerinden herhangi birinin doğru olduğunu söylemek mümkün değildir. Duygular daha önce de belirtildiği gibi karmaşık bir yapıya sahiptir. Uyarılma duygulanımdan önce olabilir ya da düşünce duyguyu üretebilir. Bazen de bütün süreç kendiliğinden gelişebilir (Sayar ve Dinç, 2011: 65). Duygular konusunda dikkat edilmesi gereken bireysel ya da bireyler arası duruma göre doğru tanımlama ve teorilerle değerlendirilmesinin yapılmasıdır. Bu doğrultuda oluşturulan teoriler 5 başlık altında ele alınabilir. Bunlar;

Biyolojik teoriler: Bu bakış açısına sahip olanlara göre duygu, bilinçten önce oluşabilmektedir. Biyolojik teoriyi benimseyen teorisyenler olarak Carrol Izard, Paul Ekman, Jaak Panksepp sayılabilir. Izard, duygunun bilinçdışı, otonom ve korteks altı bir yapıya sahip olduğunu belirtmiştir. Ekman, bilinçten önce harekete geçen duyguların bize yardımcı olduklarını, Panksepp ise duygunun bilişsel olmadığından, sözel ifadesinin zor olduğunu öne sürmüştür (Reeve, 2009: 304). Biyolojik teorilerde genellikle sosyal davranışların evrimsel bir aktarım ve kazanım olduğu düşünülmektedir.

Bilişsel teoriler: Bu teoride, bilişsel unsurlar olarak tanımlanan algı, anlayış, bilgiyi kodlama, düşünme biçimleri gibi zihinsel süreçler duygunun şekillenmesinde etkilidir. Öne çıkan kuramcılar Richard Lazarus, Klaus Scherer, Bernard Weiner, Stanley Schachter ve Jeroma E. Singer'dir. Lazarus, duygu üretim sürecinin bir durum ya da bireyin onunla ilgili reaksiyonuyla değil, onun anlamı hakkındaki ön bilişsel durumla başladığını belirtmiştir. Scherer, duygu hakkındaki iyi ya da kötü gibi değerlendirmelerin bilinçle oluşacağını belirtmiş ve bunun ahlâki açıdan önemli olduğunu ifade etmiştir. Weiner, duygunun hayat başarısı açısından kişisel anlamı üzerinde durmuştur. Schachter-Singer kuramı duyguları farklılaştıran onlara atfedilen bilişsel yargılar olduğunu belirtmektedir. Duyguların bireylere özgü değişimler göstermesinde ve farklılaşmasında, bilişsel faktörlerin çok önemli bir rolü vardır. Duygudan önce fiziksel uyarılma ve bu uyarılmanın anlamlı bir şekilde isimlendirilmesi gereklidir (Strongman, 2003: 79-81; Reeve, 2009: 305; Sayar ve Dinç, 2011: 65).

Duygu durumsal teoriler: Aristoteles duyguların her birinin tek tek ne olduğunu ve yargılar üzerindeki etkisini ele almıştır. Ruhsal açıdan duyguları fiziksel ve bilişsel durumları açısından incelemiştir. Descartes duyguları, edilgen durumdaki ruhun kendisini etkileyen algılar olarak tanımlar (Lyons, 1985: 2). Onun kuramında, fiziksel ve zihinsel durumları bakımından duygular ontolojik olarak birbirlerinden ayrı olmalarına karşın aralarındaki nedensel etkileşimin sonucu ortaya çıkar. James duygu kuramında Descartes'in aksine, bir duygu

durumunun zihinsel ve fiziksel durumlarının özdeş olduğunu ve ikisi arasında nedensel bir sıralama ve öncelik olmadığını öne sürer (Yazıcı, 2007: 48). William James ve Carl Lange tarafından öne sürülen James-Lange kuramındaysa beden, çevrede gerçekleşen belirli özelliklere göre tepkide bulunur, bu tepki ile fizyolojik değişimlerle birlikte duygu durumu oluşur (Lyons, 1985: 16). Bu biyolojik ve fizyolojik açıklamaya getirilen eleştirilerden biri, duygunun tamamen fizyolojik bir tepki olmadığı, bireylerin deneyimledikleri olaylara ilişkin önceki öğrenmeleri ve bilişsel yaklaşımları neticesinde olduğudur (Tuna ve Kayaoğlu 2013: 27-28). Daha sonra Walter Cannon ve Philip Bard, duygu ile fiziksel uyarılmanın hemen hemen aynı anda meydana geldiklerini ortaya attıkları farklı bir bakış açısı geliştirmişlerdir. Cannon-Bard duygu kuramında, uyarılma ve bedensel tepki aynı zamanda oluşmaktadır (Cüceloğlu, 1998: 267-268; Sayar ve Dinç, 2011: 64).

Sosyobiyolojik teori: Bu teoriye göre duygu, genellikle sosyal bir olgu olarak kabul edilmektedir. Duygular da insanın çevreye uyum sürecini sağlamaktadır. Bu tezinin öncülerinden Davitz çeşitli duyguların anlamlandırılmasında deneyimlere bağlı olduğunu savunmuştur ve duygu terimleri içeren bir sözlük yapmayı amaçlamıştır. Ancak bu duygunun zihinsel analizi ve duygu sözlüğünü anlamlandırmada ilginç çalışma sonuçlarının ötesine gidememiştir (Strongman, 2003: 180-181). Ancak bu teori, Comte'un sosyobiyolojiden sosyolojiye geçişi gibi, duyguların sosyolojik okunmasına geçişte yararlı olabilir.

İkili sistem görüşü: Bu görüşün temelini oluşturan Ross W. Buck'a göre insan duyguları harekete geçiren ve düzenleyen senkronize ikili bir sisteme sahiptir. Bunlardan biri duygu uyarılarına istemsiz tepki veren, doğuştan, kendiliğinden ve psikolojik olan sistemdir. İkincisi ise yorumlayıcı ve sosyal olarak tepki veren, tecrübe temelli bilişsel sistemdir. O kuramında sosyal ve psikolojik olarak, insanları anlamada duygusal eğitim ve sosyal hayatta gerekli olan duygusal yeterliklerden de bahsetmiştir. Bu teoriye gelişimsel etkileşimli adı da verilmiştir (Strongman, 2003: 109-112; Reeve, 2009: 305-306).

Çağımızda duygular bilgi alanının, amaçların ve eylemlerin nesnesine dönüşmekte, böylece insanların duyguları ve duygusal yaşamları, toplumsal açıdan önemli bir hale getirilerek aktörler ve gruplar tarafından üretilen, toplumsal bir süreç tarafından oluşturulan toplumsal nesnelere olmaya başlamaktadır. Böylelikle duygular, toplumsal nesnelere olarak, belirli bir toplumsal ilişkiler dizisi ve bir dil sistemi içinde sosyolojik olarak var olmaktadır (McCarthy, 1989: 66). Bireysel bir alan olarak görülen duygular, toplumsal alanın önemli bir

unsuru olarak görülmeye başlanmış, biyolojik yaklaşımdan toplumsal yaklaşıma doğru bir gelişme izlemiştir. Duygu sosyolojisi alanının duyguları inceleme konusu yapmaya başlaması, duygunun artık sosyolojik teorilerin de bir parçası olduğunu göstermektedir. Ancak duygular ele alınırken onun bireysel ya biyolojik bir tanımlamayla değil, sosyoloji biliminin kendi alanına uygun bir tanımlamaya ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Duygular gibi zekâ da bireysel bir özellik olarak görülsede insan eylemliliğinin toplumsal boyutu ve sosyalleşme açısından önemli bir kavramdır.

3.2. Zekâ Kavramı

Zekâ, (Intelligence) eğitim bilimleri sözlüğünde; a) yeni durumlara çabuk ve başarılı biçimde uyuma ve durumun gereğini yapma yeteneği. b) soyut kavramları etkili biçimde kullanma yeteneği. c) ilişkileri kavrama ve çabuk öğrenme, yaşantıları kaynaştırıp bütünleştirme yeteneği. ç) test ve ölçmelerde, öğrenme ve mesleklerdeki başarıyı kestirmede yararlı oldukları denenmiş bir dizi test sorusunu çözebilmede genel yetenek derecesi olarak tanımlanmıştır (Öncül, 2000: 1215). Zekânın tanımını yapmak oldukça güç bir iştir. Çünkü zekânın kendisini bir varlık olarak değil, bir iş, bir eylem, bir eser olarak ortaya koyduğu belirtilmektedir (Sayar ve Dinç, 2011: 86). Bu zekâ tanımlarının odak noktasının, çevreyle baş etme ya da karşılaşılan problemlerin çözümünde bilişsel süreçlerin işletilmesi olduğu görülmektedir.

Zekânın farklı türleri, kullanıldığı alanın bilgi çeşidine bağlı olarak ayrılmıştır. Örneğin, sözel-ifadesel zekâ, genişletilmiş metinsel pasajları, cümleyi ve kelime hazinesini anlama olarak tanımlanmıştır (Mayer ve Salovey, 1997: 6-8). Zihnin gelişiminde en önemli göstergelerden biri dildir ve dil sosyal hayatın ve sosyal süreçlerin de en gerekli unsurlarından birisidir. Bilgi sosyolojisinde Wittgenstein ve Gadamer gibi düşünürler dili bu yönüyle ele almışlardır.

Standart akademik formlarla yalnızca alt kümelerinin ölçülebildiği düşünülen zekânın, birçok çeşidinin olduğu iddia edilmiştir. Bu tartışmalar ahlâk, estetik ve duygusal zekâyı da içine almaktadır. Zekâ konusunda vurgulanan eleştirel görüş ise zekânın bireyselliğe, toplumsal olarak beğenilen davranışlarla somutlaştırılan toplumsal yapıdan daha az önem verdiğidir. Farazi zihni güç olarak kişinin başarı düzeyinin, tecrübeyle ilişkisiz, genetik miras şeklinde insana geçtiği kabul edilmiştir. Bununla birlikte zekânın tek bir tanımını benimseyen küçük bir kabul de vardır. Bu kabule göre zekâ, sadece başarılı bir şekilde yapılan zihni soyutlamaları ihtiva etmektedir. Geçmiş süreçte zekâ, Stanford-Binet gibi özel olarak oluşturulmuş testlerle ölçülmüştür. XX. yüzyılın sonlarında

uygulamacılar zeki olarak kabul ettikleri davranışları genişleterek bu konuda çeşitli fikirler geliştirmişlerdir (Colins ve O'Brien, 2003: 184).

Bilgi işlem yaklaşımına göre zekâ, zihinsel yeteneklerin bir bütün olarak ölçülmesi değil düşünme süreçlerinin incelenmesi olarak ele alınmıştır. Bu yeni bakış açısıyla geliştirilen kuramlardan en yaygın olarak bilinen Sternberg'in üçlü zekâ kuramıdır. Bu kurama göre zekânın kavramsal, yaratıcı ve bağlamsal bölümleri vardır. Stenberg'e göre zekânın bileşenleri bireyin yaşantılarından çok etkilenir. Birey, bir problemle karşılaştığı zaman ilk olarak problemi anlamlandırır ve çözüm yollarını bulur, daha sonra problemin çözülmesi için uygulamaya geçer, şayet gerekli görülürse yeni bilgiler elde edilir (Bacanlı, 2002: 127). Bilgi işlem kuramcılarının zekâ testlerinin gerçek yaşamdan kopuk olduğuna yönelik eleştirileri sosyal zekâ kavramının çıkmasına neden olmuştur (Açıkgöz, 1995: 38-39). Ford'a göre sosyal zekânın kendini koruma ve kaynaşma şeklinde iki yönü vardır. Birçok durumda bu ikisinin dengede bulunması gerekebilir.

Ford, insanın işlevselliği hakkında sorulması gereken süreç, içerik, etkinlik ve gelişim olarak atıfta bulunduğu dört temel soruya dikkat çekmektedir. Bu dört soru kişilik psikolojisinin kalbinde yer almaktadır. İçerik sorusu, "ne" veya "kişiliğin sahip olucu yönüne, bir insanın düşünce, hedef ve eylemlerinin özü veya anlamı nedir?" şeklinde atıfta bulunur. Etkinlik sorusu, yaşamda başarılı olmanın (mutluluk, yaşam memnuniyeti, kişilik bütünlüğü vb.) bazı kriterlerine göre kişide nasıl iyi bir şekilde işlevini yerine getireceği ile ilgilidir. Ford, etkinlik sorusuyla ilişkili olarak zekânın, en genel biçimde işleyen yapı olduğunu ortaya koymuş ve zekâyı, "bir kişinin, içerisinde bazı özel bağlam kümeleri ve değerlendirici sınır durumları bulunan uygun hedeflere ulaşmakla ilişkili işlevsellik karakteristiği" olarak tanımlamıştır (Ford, 1994: 203).

Zekâ hakkında tek faktörlü genel bir özellik mi ya da çok boyutlu bir özellik mi olup olmadığı hakkında çeşitli kuramlar öne sürülmüştür. Örneğin Spearman "genel zekâ" denilebilecek bir genel yeteneğin bulunduğunu, Wechsler ise zekânın "bütünsel bir yetenek" olduğunu ileri sürmüştür. Felsefi etkileri bir kenara bırakılırsa, zekâ hakkındaki araştırmaların topluma en pratik katkısı zekâ testlerini kazandırması olmuştur (Matthews ve ark., 2002: 81). Psikometri yaklaşımına göre Alferd Binet ve Theodore Simon "iyi yargılama, iyi kavrama ve iyi akıl yürütme" olarak ele aldıkları zekâyı ölçmek için test geliştirme çalışmaları yapmışlardır. Binet çocuklarda zihinsel yaşın kronolojik yaşa oranının aynı kaldığını saptamış ve bu saptama zekâ bölümü (Intelligence Quotient) adı verilen bir indeksin

geliştirilmesine temel olmuştur. Zekânın çok faktörlü olduğunu düşünen kuramcılardan Thurstone zekânın; sayısal problem çözüme, sözel kavrama, bellek ezberleme, genel akıl yürütme, sözel akıcılık, şekil ilişkilerini görebilme ve algısal hız olmak üzere yedi faktörden oluştuğunu belirtmiştir. Guilford ise en fazla zekâ faktörü saptayanıdır. Guilford kuramında dikkat çeken zekâ boyutlarından ziyade convergent (bir tek doğru yanıtın ya da çözümün bulunduğu durumlar) ve divergent (doğru çözüm için birden fazla olasılığın bulunduğu durumlar) düşünme biçimleri arasında yaptığı ayırımdır (Açıkgöz, 1995: 35-37). Gardner ise problemleri çözmek ve belirli bir kültürel ortam veya topluluk içerisinde değer taşıyan ürünler ortaya koymak için kullanılan bir takım beceriler olarak zekâyı kavramlaştırmaktadır (Emmons, 2008: 137).

Zekâ; "Hâlihazırda problem-çözmeye uygun yetenekler ve bilgi düzeyi" olarak da tanımlanmaktadır (Hong ve Dweck, 1994: 106). Ayrıca şu tanımlar da yapılmıştır; "rasyonel kurallara dayalı kararlar vasıtasıyla oluşan engellere rağmen hedeflere ulaşma yeteneği" ve "herhangi bir çevresel duruma uyum sağlamak için gerekli olan zihinsel yetenekler" (Sternberg, 1997: 103-106).

Genel olarak zekâ, kişinin problem çözüme, yeni durumlara elindeki kaynakları en verimli şekilde kullanarak adapte olabilme, bilgi kazanması ve tecrübelerini kullanabilme becerilerine sahip olması olarak tanımlanmaktadır (Sayar ve Dinç, 2011: 86). Tüm bu zekâ tanımlarından da anlaşıldığı şekilde, bilim adamları ve toplum, insani ilişkilerde iyi olma gibi insanî değerleri zekânın bir unsuru olarak görmemişlerdir. Modern toplumların evrimindeki önemli konulardan bazıları, statü tahsisi, sosyal hareketlilik ve benzerleriyle ilgilidir; bu süreçte yeteneğin belirlenmesi, geliştirilmesi ve kullanılması giderek daha kabul edilir unsurlar haline gelmiştir. Bu noktada genetik öğelerden biri kabul edilen zekânın ve sosyolojik ilkelerin temelde sosyolojik meselelerin daha yeterli bir kavramsallaştırmasını ve anlayışını üretmek için nasıl bir araya getirilebileceği belirsiz bir durumdadır (Eckland, 1967: 174).

Zekâ kavramının tanımlanması, zekânın ölçülmesi ve değerlendirilmesi, bunun tutarlık ve geçerliliği tartışmaları sadece psikolojik ve fizyolojik kavramsallaştırmalarla sınırlandırılmamalıdır. Sosyal sınıfların, etnisitenin, ırkların, alt ve üst tabakalar arası farklılıkların, eşitsizliklerin, aile yapısının, sosyo-ekonomik durumun, kültürel ve sosyal çevrenin de zekâyı etkilediği birçok sosyolojik araştırmanın konusu olmuş ve çeşitli teoriler öne sürülmüştür (Eckland, 1967: 180-185). Sosyolojik açıdan zekâ, bireysel ve psikolojik yönüyle değil onun, toplum içinde birey ve bireyin

toplum içindeki yeri bakımından ele alınması gerekmektedir. Zekâya ilişkin sosyolojik değerlendirmeler eğitim açısından da önem arz etmektedir.

3.2.1. Zekâ Kavramıyla İlgili Teoriler

Zekâ tanımlarında ifade edilen yetenekler ve insan başarısı hakkındaki tartışmalar zekâ konusunda birçok teorinin ileri sürülmesine neden olmuştur. Bu teorilerin de tıpkı duygu kavramında olduğu gibi fizyolojik ve psikolojik bir noktadan yola çıktığını ancak giderek sosyal alana doğru yöneldiğini söylemek mümkündür.

Bilim adamları Aristo'dan bu yana yetenek ve kişilik gibi diğer faktörler arasındaki farklılıkları ayırt etmişlerdir. XX. yüzyılın başlarında zekâ ile ilgili bilimsel çalışmalarla büyük ilerleme dönemi başlamıştır. Zekâ hakkındaki ilk bilimsel incelemelerin Francis Galton tarafından yapıldığını söylemek mümkündür. Galton kronometrik ölçüler (zamana bağlı performanstan elde edilen) ve antropometrik göstergeleri (insanların fiziksel özelliklerini gösteren) entelektüel yeteneklerle (toplumdaki konumu tarafından gösterilen) ilişkilendirme konusunda öncülük etmiştir. Ayrıca bir süreç içerisinde yeteneğin azaldığı farklılıkları ve bu farklılıkların dağılımının bir çan eğrisi şeklini takip ettiğini gözlemiştir. Aynı şekilde Galton yetenek farklılıkları üzerine çalışmıştır (Matthews ve ark., 2002:84; Haslam, 2007: 261; White, 2006: 17-24).

Psikometri yaklaşımının öncülerinden Alfred Binet, Theophile Simon ile birlikte Galton tarafından kullanılan temel taslak ile modern zekâ testini oluşturmuştur. Bu test hala onun adını taşıyan çağdaş zekâ testlerinden biridir. Özellikle zekâ engelli çocukların belirlenmesi için Binet ve Simon, bu testlerin gerekli zihinsel faaliyetlere benzer daha karmaşık görevlerden oluşması sonucuna varmışlardır ve insan zekâsının ölçülebilmesi umut verici olmuştur (Matthews ve ark., 2002: 84; Haslam, 2007: 262).

İki faktör kuramını geliştiren Spearman zekâyı açıklamada model ve teori girişimini yapısalci yaklaşımla ilk ele alan kişidir. Onun taksonomik modeli sağlamadaki zeki davranışları açıklayan faktör analizi süreci, bilişsel yetenekler bilimini son derece önemli bir şekilde etkilemiştir. Spearman zihinsel test performansının altında yatan iki faktörün genel bir faktör (g) ve spesifik faktörler olduğunu (s) ortaya koymuştur (Matthews ve ark., 2002: 91). Ona göre sadece g faktörünü ölçebilen geleneksel zekâ testinde zeki olduğu tespit edilen bir kişinin s faktörü olarak özgül zekâsı da yüksek çıkacaktır. Spearman'ın bu düşüncesine karşı çıkan Thurstone zekânın, her biri diğerinden farklı bir zihin gücünü

gerektiren yetenek gruplarından oluştuğunu bu şekilde çok faktörlü zekâ kuramını öne sürmüştür. Thurstone genel zekâyı etkileyen yedi tane temel zihinsel yetenek belirlemiş ve bu yeteneklerin birbirinden bağımsız olduğuna inanmıştır (Matthews ve ark., 2002: 100-101; Haslam, 2007: 270-271; Sayar ve Dinç, 2011: 86).

Cattell ise Thurstone'nun görüşlerinin aksine zekâyı ilişkin yetenekleri iki grupta toplamıştır. Bu gruplardan biri kristalleşmiş zekâdır ve mantık yürütme, sözel ve sayısal becerileri ifade eder. Diğer ise akışkan zekâdır ve görsel mekânsal yetenekleri, görsel ayrıntıları fark etme yeteneğini ve ezber belleğini içerir (Haslam, 2007: 272; Sayar ve Dinç, 2011: 87). Çok faktörlü kuramcılardan Guilford 150 zekâ faktörü belirlemiştir. Bu faktörleri üç boyutlu zihin yapısı modeli ile gruplandırmıştır. Bu modele göre düşünme biçiminin oluşmasında işlem, içerik ve ürün şeklinde bir düzenleme getirmiştir (Açıkgöz, 1995: 37; Matthews ve ark., 2002: 102).

Sosyal zekâ kavramını ilk kez ortaya atan Thorndike üç tip zekâ olduğunu ileri sürmüştür. Bunlar soyut zekâ, mekanik zekâ ve sosyal zekâdır. Sosyal zekâ insanları anlama ve idare etme, insan ilişkilerinde bilgece davranma yeteneğidir. Daha sonraki sözel yeteneğin değerlendirilmesi araştırmalarında sosyal zekâ faktörleri alt yapıyı oluşturmuştur (Matthews ve ark., 2002: 551).

Gardner'in çoklu zekâ teorisi, zekâ kavramına farklı bir boyut kazandırmıştır. Gardner, toplam sekiz entelektüel kapasite olarak zekâ türü ortaya atmıştır. Ona göre bunlar, insanda doğal potansiyeller olarak bulunmaktadır. Bununla beraber kalıtsal yetenekler ve gelişim potansiyellerine göre her bireyde farklılık gösterebilirler. Dil, mantık, matematik, mekân, müzik, beden-kinestetik, kişiler arası, içsel ve doğaya dönük zekâ olarak bu sekiz zekâ türünden her biri, genel zekânın külli, birleşik varlığından ayrı, kendi başına bir sistem olarak bulunmaktadır. Gardner bu zekâların, kültürel anlamları ve temel sinirsel yapılarla karşılık gelmeleri esasına göre bulduklarını ileri sürmektedir. Gardner, bu zekâ türlerine ilişkin kanıtlar ortaya koymakta ve her kültürün kendi üyelerine yönelik olarak belirli becerilerin gelişimini en üst düzeye çıkarmak amacıyla farklı durumlara göre düzenlemeler yapmaları gerektiğini belirtmektedir (Emmons, 2008: 137).

Gardner'in çoklu zekâ modeliyle birlikte Thorndike'in sosyal zekâsından ilham alan Mayer ve Salovey "Duygusal zekâ" teorisini öne sürmüşlerdir. Bu teorinin oluşumu ise duygu ve zekâ ilişkisini temel alır. Duygusal zekâ akıl ve duygu arasındaki ilişkiyi yeniden kavramsallaştırmak için bir yoldur. Mayer ve Salovey'e göre duygusal zekâ haricinde hiçbir şey duyguyu bilişe

bağlama konusunda yeterli olmamıştır. Duygu, düşünmeyi birçok yoldan değiştirmesiyle tanınır. Araştırmalar, ruh halinin insan düşüncesini önyargılı kıldığını göstermektedir. Duygu uyumlu yargı olarak adlandırılan bu duygu durum etkisi, kişinin ruh hali ve düşüncelerinden oluşan durumu ve insanın değerleri yargılayan fikirleri arasında duygusal bir karşılaştırma olduğu zaman ortaya çıkar. Biliş ve duygu alanında, -kişi öfkelerini gizlediği andaki gibi- kendini kontrol etmek incelemeye dâhil edilir. Bu, kişinin duygu veya zekâsının kalitesini geliştirmek anlamına gelmez. İnsan aynı zamanda hem akıllı hem de kızgın olabilir (Mayer ve Salovey, 1997: 4-5).

İnsanlığın küçük bir bölümü dışında, tüm insanların akıllıca eylem potansiyeliyle dünyaya geldiğini varsaymak bazı amaçların gerçekleştirilmesi ya da kavramsallaştırmalar için uygun görülebilir. Fakat akıllıca eylemle ne kastedilmektedir? Akıllıca eylem kavramı statik bir insan ve toplumu ifade eder. Zekânın gelişiminde rol oynayan biyolojik ve sosyal süreçlerin ortak etkilerine karşı da duyarsız bir kavram olarak görülmektedir (Eckland, 1967: 175). Zekâyı sosyal süreçlerden ayırmak hem zekâ gelişimini hem de toplumsal davranışı anlamak açısından eksik ve yanlış bir değerlendirme olacaktır.

3.3. Duygu-Zekâ İlişkisi ve Sosyolojik Açıdan Değeri

İnsanın sadece rasyonel eylemde bulunan bir varlık olmadığı, duyguların da onun yönelimlerinde, eylemliliğinde yani hayatı inşasında etkin olduğu bilinmektedir. Sosyolojik açıdan geçmişte ötelenerek dikkate alınmayan, psikoloji ve biyolojinin ilgi alanı olduğu düşünülen duyguları, Mestrovic'in, "kayıp malzeme" olarak gördüğü aktarılmaktadır. Bu günümüzde sosyolojinin duygulara nasıl yöneleceği ve onu nasıl ele alacağına dair önemli bir işaret olarak değerlendirilmektedir. Duyguları incelemeyen insani ve toplumsal pratiğin doğasının hakkıyla kavranamayacağı ifade edilmektedir (Alver, 2011: 208).

Düşünce ve mantık temelinde, beyinde bulunan duygu merkezleri tam anlamıyla ikinci plana atılmamış, bu merkezler düşünce, mantık ve zekâdan ayrılmaz bir parça olarak kabul edilmiştir (Caruso ve Salovey, 2007: 10-11). Sosyologlar ilk önce insan davranışının çevresel bir teorisini ifade etmeye çalıştıkları için, zekâ çalışmasında sosyolojik ve genetik ilkelerin entegrasyonu belirsiz bir şekilde ele alınmıştır (Eckland, 1967: 173). Aslında insan zekâsı tektir. Burada zekâ ile kastedilen insan yetenekleridir. Algı, bellek düşünme vb. süreçleri ifade etmek için kullanılan kavram daha çok bilinçle ifade edilmektedir. Bilinç kavramı, entelektüel ve duygusal

davranışı ilişkilendirme konusunda daha uzlaştırmacı bir kavram olarak değerlendirilmektedir (Averill, 2000: 278-279). Ancak bu bilinç kavramının kollektif veya toplumsal bilinç açısından da değerlendirilmesi gerekir.

Alver, duygunun toplumsal açıdan önemini "toplumsallığın hamurunda yer alan duygu, kültürel haritanın da rengini belirler. Kültürel yaratım süreci, duygu göz önüne alınmadan anlaşılabilir. İnsan, toplumsallığı inşa ederken sadece akli ve yarayışlı olanın peşinden gitmez; beğenisi yahut nefreti, korkusu yahut sevgisi de devrededir. Belki insan, her iki gücünü aynı zamanda devreye sokarak kültürel iklimini oluşturmaktadır. Duygudan yoksun bırakılan bu iklimin, kurucu renklerinden mahrum olacağı açıktır. Bunu gören Durkheim, toplumsallığın temelinde duyguyu yerleştirmekten uzak durmamıştır" şeklinde ifade etmektedir (Alver, 2011: 209-210).

Duygu ve bilinç ilişkisinin açıklanmasında duyguyu bilişsel anlamaya yönelik çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Bunlardan Strongman'ın aktardığına göre Gregorio Maranon "adrenalin" çalışması ile duygunun iki bölümden oluştuğunu göstermiştir. Birincisi; sempatik uyarılmanın daha belirgin özelliklerini içeren fiziksel etkilenme, ikincisi belirli duygular ile bedensel değişiklikleri de içeren öznel deneyimlerdir. Duygu olayın algılanması ile ortaya çıkar, kişinin psikolojik durumundan etkilenir (Strongman, 2003:103-106). Duyguların sosyolojik anlamda zekâ ile ilişkisine bakıldığında, bireyin herhangi bir olayla ilgili bilişsel değerlendirmelerinin toplumsal yapı bakımından anlaşılması gerekir. Toplumsal duygular söz konusu olduğunda, birey duygusal anlamda bir uyarı ile karşılaştığı zaman, sosyokültürel ve tarihi anlamda daha önceden tecrübe edilmiş, toplumsal belleğindeki duygusal yaşantıları mevcut durumla kıyaslayarak "iyi" veya "kötü" şeklinde değerlendirebilir. Bireyin tepkisi ve duygu durumu bu toplumsal bilgi stokunun bir sonucudur.

Duyguların ve ahlaki güdülerin, başta toplumsal tabakalaşma çalışmaları olmak üzere kültürün, alışkanlık ve beğenilerin sosyolojik inceleme ve araştırmalara dâhil edilmesi, duygular ve ahlâkî güdülerin önemini ortaya koymaktadır. Bundan dolayı sosyolojik açıdan, özellikle tabakalaşma çalışmalarında duyguların da dikkate alınması sosyal grup, sınıf, tabaka gibi sosyal yapıların analizinde ve sosyolojik değerlendirmelerde daha derinlemesine bir bakışı sağlayabilir (Üçer, 2016: 228).

Durkheim'in ifadesiyle duygular, çağdaş dünyamızın kolektif temsilleridir. Bu nedenle, zihinsel yaşam için önde gelen örüntüleri oluştururlar. Duyguları, zihnin dünyayla karşılaşmasını temsil etme yollarından

biri olarak görmek mümkündür. Böyle düşünüldüğünde, duygular sosyal deneyime göre modellenir; belirli bir topluma özgü çok sayıda birey için ortaklardır. Duygular ne tam anlamıyla bireylerin kişisel özellikleri ne de insan doğasının evrensel nitelikleridir, ancak bireylerin “başka insan gruplarında yaşasaydı” sahip olmayacakları “belirli hissetme, düşünme ve hareket etme biçimleri” olarak karşımıza çıkarlar (McCarthy, 1989: 67). Bu yönüyle duygular belirli bir sosyal grup, sınıf ve tabakanın ortak sembol, ritüel ve duygularını ifade şeklini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Oatley ve Johnson-Laird duyguların bilişsel işlevlere hizmet verdiğini gösteren çatışma teorisini ortaya koymuşlardır. Duyguların sosyal olaylarla ilgili olduğu birtakım duygu modları belirlemişlerdir. Buna göre insan mutluluk, üzüntü, kaygı, öfke ve tiksinti şeklinde beş temel mod içinde bulunabilir. Bilişsel sistemde bu duygu modları karmaşık duyguları oluşturmaktadır. İnsanın içinde yaşadığı kültür, sosyal etkileşimini belirleyen bilişsel işlevlerine yön verir. Belirsizlik durumunda iç çatışmalar ise kaçınılmazdır. İnsan beş temel duyguyu biyolojik mekanizmalar ile yaşar ancak karmaşık duyguları içinde bulunduğu ortama göre şekillenir (Oatley ve Johnson-Laird, 2014). İnsanın duygulanımının sosyal ve kültürel bağları ortak bilinçli tepkiler ve duygusal ifadeleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyar.

Lazarus, duyguların altında bilişsel değerlendirmelerin olduğunu ifade etmiştir. Duygu bireyin çevre ile etkileşimi ile ortaya çıkan fizyolojik, davranışsal ve bilişsel olarak verilen tepkilerdir. Lazarus, basitten karmaşığa doğru, dil öncesi bilinç, bilinç dışı ve en üst biçimi olarak düşünce, imgeleme ve duyguların sözel, simgesel ifadesi yer aldığı bilinçliğin olduğu bir sınıflama yapar (Lazarus, 1991). Çevre ile etkileşim ile başa çıkma yöntemleri öğrenilerek bilişsel değerlendirme sürecinde duygusal tepkiler değiştirilebilir. Frijda, duygunun otomatik yani basit değerlendirmelerle ortaya çıktığı ve bu değerlendirmenin bilişsel alanda işlendiğini ifade etmiştir. Duygunun uyarılması ve gerçekleşmesi için temel işlem yeterlidir. Ona göre bütün duygular iki tür olası değerlendirme sürecine dayanır. Birincil değerlendirme bir olayın duygusal anlamı yargılama ile ilgilidir ve ikincil değerlendirme ortaya çıkan duygu değerlendirilmesi ile ilgilidir (Strongman, 2003: 78-90).

İnsanların duyguları, düşünceleri ve davranışları birbirleriyle ilişkilidir. Dökmen, duyguların, hedeflere yönelik davranışların itici güç kaynağını oluşturduğunu; düşüncelerin ise hedefe ulaşabilmek için hangi davranışların sergileneceği konusunda yardımcı olduğunu belirtmiştir. Duygular ve düşünceler arasındaki iş bölümünü şu benzetmeyle ortaya koymuştur.

“Mantıklı düşünceler geminin dümeni, duygular ise geminin yakıtıdır”. Bu yaşam gemisinin sağlıklı ilerleyebilmesi için düşünce ve duyguların uyum içinde olması gerekmektedir (Dökmen, 2010: 93-94). Toplum içinde birey hem duyguları hem de zekâsıyla tercihlerini yapar, eyleme dönüştürür. Sosyolojik açıdan gündelik yaşam pratiklerini ele alan gündelik hayatın fenomenolojik ve sembolik etkileşim kuramları açısından incelenmesinde duygu ve zekânın sosyal bir olgu olarak derinlemesine analiz yapılabilmesi için göz ardı edilmemesi gereklidir.

Kişinin belirli bir anda algıladığı, hissettiği, onun fenomenal alanını oluşturur. Fenomenal alan içindeki istekler, heyecan uyandıran iç yaşantılar, “duygu” olarak adlandırılır (Dökmen, 2010: 90). Duygular, toplumsal bağ oluştururan ve devam ettiren güdüler ve bu güdülerle beraber ortaya çıkan heyecanlar olarak da kabul edilir. Duyguların olmaması durumunda yaşamı yaşamaya değer kılan, insanı belirli bir amacı gerçekleştirmeye özendirilen hiçbir şeyden söz edilemez. Bir toplumda yaşamak için bir neden olmaz, insanlar birbirine değer vermez. Duygulardan arınmış böyle bir insan topluluğu yaşayamaz” (Cüceloğlu, 1998: 262).

Bacanlı, duygu ve duyuş arasında fark olduğunu ve duyuşun duygudan daha genel olduğunu belirtmektedir. O duyuşu, duygularla ve coşkularla ilgili, akıl ve mantığın zıddı olarak tanımlar. Biliş veya mantığın zihinle, duyuşun kalple ilgili olduğunu ifade eder. Onu mantık dışındaki, insan doğasının zihinsel yönleri olarak düşünmenin daha yerinde olacağını belirtir. Bu aşamada duyuş ve biliş, psikolojik araştırmalarda gösterildiği gibi, eş zamanlı olarak meydana geldiğini, hemen hemen her insan davranışının hem biliş, hem de duyuş içerdiğini söyler. Kısaca, duyuşu duygu ve coşkularla ilgili zihinsel özellikler olarak tanımlar” (Bacanlı, 2002: 6). Dolayısıyla insan denen varlığın toplumsal yaşamında rasyonaliteyi temsil eden zekâ ile duygu arasındaki ilişki irrasyonel tepkilerden duygu merkezli eylemliliğe kadar uzanabilir.

Duygular zekâ ile ilişkili olarak düşünme ve planlama, hedefe yönelik hazırlanmayı devam ettirme, problemleri çözme gibi zihni yeteneklere engel olduğu veya onları güçlendirdiği ölçüde, doğuştan getirilen zihinsel yetileri kullanabilme kapasitesinin sınırlarını ortaya koyarak yaşamda neler yapılabileceğini belirler. Yapılan işe, hevesle ve keyifle –hatta uygun bir düzeyde kaygıyla- motive olmanın başarıya ulaştırdığı düşünülmektedir. Goleman’a göre duygusal zekâ tam da bu anlamda temel bir yetenektir ve diğer tüm yetenekleri, bileyerek ya da körelterek derinden etkileyen bir güçtür (Goleman, 2004: 107).

Sosyolojik anlamda duygulara olan ilgi, duygusal tüketim çağı olan günümüzde alışverişte, sinemalarda, okulda, iş yerinde kısaca insanın olduğu her yerde gözlemlenebilir. Popüler kültür ve reklamlar, kültür endüstrisinin bir parçası olarak duygularımızı ve arzularımızı geri dönüştürmekte ve farklı biçimlerde bize geri satmaktadır. Bu paradoksal durumun en önemli sebeplerinden birisi ise, “yönetil(e)meyen duyguların” yaşamın akışına yön vermesidir.

Eckland’ın ifadesiyle “eğer çağdaş toplumların karşı karşıya olduğu başlıca sosyal sorunlardan biri, öne sürdüğümüz gibi, sosyal kalıtım ilkeleri ile meritokrasi arasındaki temel bir yüzleşmeyi içeriyorsa, o zaman hangi seçim tarzı daha adildir? İrade, bir bireyin ne miras aldığı zihinsel kapasitelerde ne de ana babasının ona sağladığı sosyal avantajlarda yer almıyorsa, hangisi daha “adil”dir?” (Eckland, 1967: 194). Günümüz çalışma hayatında zeki ya da yetenekli ve yeterli insan ve kişiler arası ilişki ve iletişim becerileri psikolojik kişisel gelişim öğeleri gibi görünse de toplumsal yaşamın gereklilikleri olarak sosyolojik açıdan da değerlendirilmelidir.

Duygu sosyolojisi konusunda çalışmalarıyla öne çıkan Hochschild, duyguların sosyal olduğunu ve çevre ile birey arasındaki etkileşimi ortaya koyan göstergeler olduğunu belirtir. Dolayısıyla duyguların ifadesi sosyal etkileşimlerle ya ortaya konulmaktadır ya da bu sosyal etkileşimler sonucunda ortak ifadeler ortaya çıkarak sembolleşmektedir. Hochschild, duyguları yönetme becerisinin bireyin sosyal etkileşimlerindeki karşılıklı beklentilere bağlı olduğunu da öne sürer (Yıldız, 2007: 137). Çalışmamızın önemli bir vurgusu olan duygusal zekâ becerisi, sadece bireysel ya da psikolojik değil aynı zamanda sosyolojinin ilgi alanı olarak sosyal bir beceri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Duygu ile ilgili bilim dünyasında, özellikle psikoloji alanında birçok tartışma yapılmaktadır. Bu tartışmaların ortak bir noktada kesiştiğini söylemek ise oldukça güç görünmektedir. Tüm bu ifadelerden hareketle, düşünce duyguyu ve duygunun türü de düşünceyi sürekli olarak etkilediğini söyleyebiliriz. Sevdiğiniz bir kimsenin davranışını algılayışınız ve o davranışa verdiğiniz anlam, sevmediğiniz başka bir kimsenin aynı davranışına verdiğiniz anlamdan farklı olabilir. Sizi aldatan bir kimseyi daha önce onu ne kadar sevmiş olursanız olun bu davranışından sonra daha az sevmeye başlayabilirsiniz. Bu anlamda gönül, duygu ve heyecanlar, akıl, mantık ve düşünceden tamamen bağımsız süreçler değildir (Cüceloğlu, 1998: 264). Burada duygu ve zekânın ilişkili olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Aynı şekilde bu ilişkinin sosyal hayatın içerisindeki yansımaları, birebir ilişkilerden aile, grup,

toplum ve sınıf ilişkilerine kadar etkisi görmezden gelinmemelidir.

Günümüz psikolojik ve sosyolojik bakış açısına kadar öfke, tutku, his, duygu gibi kavramlar aklın dolayısıyla zekânın zıddı olarak değerlendirilmiştir. Ancak filozoflar, psikologlar ve teorisyenler duygu ve zekâ arasında ilişki olduğuna dair uzun zamandan beri düşüncelerini ifade etmişlerdir (Samples, 2009: 15). XVIII. yüzyıldan bugüne bilim insanları, biliş (ya da düşünce), heyecan (duyguları da kapsayan) ve motivasyondan oluşan aklın etkili üç bölümden oluştuğunu kabul etmişlerdir. Bilişsel alan hafıza, mantık, hüküm çıkarma ve soyut düşünce üretme gibi fonksiyonlardan oluşmaktadır. Zekâ kavramı genel olarak, psikologlar tarafından bilişsel alan fonksiyonlarıyla karakterize edilmiştir. Zekâ bu anlamda nedensellik, sonuç ve soyut düşüncelerle uğraşma “birleştirme ve ayıt etme gücü” kavramları gibi yeteneklerle ilgili olarak ele alınmıştır. Duygunun zekâda kullanımı, geleneksel duygu görüşlerinde, vahşi bir hayvanın çok fazla zekâyâ gerek duymadan evcilleştirilebilmesi örneği üzerinden onun ilkel ve otomatik tepkiler olması şeklinde değerlendirilir. Duygunun bir zekâ formu şeklinde incelenmesi konusu ise daha radikaldir. Burada duygular zeki davranışların diğer formlarına yardımcı olan süreçler gibi değerlendirilmektedir (Averill, 2000: 278). Toplumsal bir varlık olan insanın yapıp etmelerinde, kendini ifade etme, iletişim kurma ve ilişkilerinde bu anlamda duygu ve zekânın ilişkisinden bahsetmek mümkündür. Asıl olarak duygu ve zekâ arasındaki ilişki, bireyin toplumsal yaşamı açısından değerlendirdiğinde, sosyal zekânın bir alt kümesi olarak da ele alınabilir (Zeidner ve ark., 2009: 5-6). Sosyal zekâyı sosyolojik açıdan değerlendirdiğimizde bunu bir grup ya da toplumun ortak zekâsı ya da bilinci olarak düşünmek mümkündür.

Önemli bilimsel araştırmalara hizmet eden davranışçı ve daha sonra bilişsel yaklaşımın hâkimiyeti ile duyguların destekleyici rolü görmezden gelinmeye başlanmıştır. Thorndike’ın sosyal zekâ ile ilgili çalışmalarından sonra daha fazla geliştirilmiş yapılar oluşturulmaya başlanmıştır. Gardner’ın çoklu zekâ kavramında, sosyal zekâ kavramı genişletilerek kişisel ve kişiler arası zekânın en az standart zekâ kadar önemli olduğu fikrini ortaya koymuştur. Ona göre sosyal zekâ, kişiler arası ve kişisel zekâyı içermektedir (Gardner, 2021).

Kişisel zekâ, başkalarıyla olan ilişkilerde bireyin kendi zekâsının ve diğer kişisel yeteneklerinin farkında olabilmesi ve bunları birbirinden ayırabilmesi olarak tanımlanırken kişiler arası zekâ, bir başkasıyla ilgilenen kişinin zekâsı ve duygu gruplarının karışık ve yüksek

farklılıklarını sembolize edebilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Wong ve Law, 2002: 245).

Bununla birlikte, genetik ve çevresel olarak belirlenmiş zekâ arasındaki ikiliğin, her ikisi de gerçekten etkileşimli bir sistemin parçaları olduğu için, tek bir tür zekânın düşünce dünyasına hükmetmesi mümkün değildir. Çünkü hem kalıtım hem de çevre, zekâ açısından önemlidir ve hiçbir etkenin tek başına zekâ üretemeyeceği aşikârdır. Ayrıca, biyoloji, psikoloji ve fizyoloji alanlarındaki bilim adamları, sosyologlardan daha dengeli bir bakış açısıyla zekâ konusunda onun sosyal yönüne vurgu yapmaktadırlar. Diğerleri, çevresel etkilere çok fazla ağırlık vermeye istekli görünmektedirler. Bununla birlikte önemli bir biçimde insan organizmasının sosyal çevresine adaptasyonunu düzenleyen genetik materyalleri dışlamaya da sosyal yönünü ihmal etmeye de teşebbüs etmemektedirler (Eckland, 1967:192). Zekânın çevre ve sosyal hayatla ilişkisi sosyologların da görmezden gelmemesi gereken bir konudur.

İrk, cinsiyet, sınıf ve zekâ arasında ilişki olduğunu ya da olmadığını öne süren çalışmalar ve teoriler olsa da (Belkhir, 1994: 53-83), “başarı” genellikle, sınıf, cinsiyet veya ırk gibi doğumla tayin edilmeyen toplumsal, aynı zamanda bireyin muhtemelen bir miktar kontrolüne ve dolayısıyla “değerlere” sahip olduğu özellikler temelinde statü tahsisine atıfta bulunur” (Eckland, 1967: 194). Ayrıca aile geçmişi ile zekâ ve yaşam başarısı arasında da ilişki olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Mankiewicz, 2002: 25-43).

Kapitalist sistemde giderek daha fazla artan hizmet endüstrilerinde (Hochschild 1983: 137-161; 234-235), duygusal emek, duygu çalışması ve duygu yönetimi gibi durumlarla daha fazla karşılaşmaktadır. Post-endüstriyel bir toplum, hizmetlere daha fazla odaklandığı için kişiler arasında bir oyun toplumdur. İnsanlar git gide doğa ve doğal olanın dışında (sosyal medya ve internet gibi) birlikte yaşarlar, birbirleriyle karşılaşırlar. Bugün gerçeklik, öncelikle yalnızca diğerlerinin karşılıklı bilinciyle deneyimlenen sosyal dünya haline dönüşmektedir (Hochschild, 1979: 148-49). İş yerinde olduğu gibi sosyal dünyada duygu bilinci giderek daha fazla yer almaktadır. Bizim duygularımız ve başkalarının duyguları dünyayla, birbiri üzerinde çalışan kişilikler dünyasıyla karşılaşmamızın en önemli özellikleri haline gelmektedir. Duyguların sosyal gerçeklik içindeki yeri, onun sosyolojinin inceleme alanı olmasını sağlamaktadır.

Eşitsizlikler üzerine yapılan çalışmalarda yoksul ve alt kesimlerde zekânın düşüklüğü, çevrenin buna uygun olmaması, fırsat eşitsizliği gibi vurgular sosyoloji

içerisinde bazıları tarafından vurgulanırken Nazi düşüncesi veya Yahudilerin ari ırk düşüncesinde seçkinlerin üstün zekâya sahip oldukları iddiaları da öne sürülmüştür. Bu düşüncelerden herhangi biri seçilmek durumunda değildir çünkü her iki konumda da bilimsel tutarlık ve ölçütler yoktur. Bu konumların hiçbiri bilimsel bir argümanın sunumunda reddedilemeye bile, sosyologlar, popüler ideolojilerle tutarsız oldukları için popüler olmayan teorileri reddetme hakkına sahip olamaz (Eckland, 1967: 176).

Aslında duygu ve zekâ kavramlarının tarihi toplumsal pratiklerde, dilde, sanatta, ikonografide ve onları oluşturan ve yeniden üreten sınıfların ve grupların incelenmesinde izlenebilir (McCarthy, 1989: 66).

4. Sonuç

Günümüz psikolojik ve sosyolojik bakış açısına kadar duygu ve zekâ kavramlarını birbiri ile ilişkilendirmenin zor olduğu ve birbirinin zıddı olarak tanımlanarak kavramlaştırıldığı anlaşılmaktadır. Ancak her iki kavramın da tanımlanmasında biyolojik, fizyolojik ve psikolojik temellere dayanıldığı kadar her iki kavramın toplumsal, kültürel, iletişim, sınıf, ırk gibi sosyolojik hususlara da atıf yapıldığı görülmektedir.

Duygu kavramı, özneye hükmeden, bedensel ve ruhsal tepkilere yol açan heyecanlar ve tutumlar, öznel ve fenomenolojik bir tecrübe, bireysel bir durum olarak kavramlaştırılmaktadır. Farklı durumlarda ise onun sosyal ve kültürel boyutlarına atıf yapılarak tanımlandığı anlaşılmaktadır. Sosyolojik açıdan kavramın bu boyutları ise kültürel ve kültürler arası iletişim, heyecan ve hislerin ortak ifadesi, kişiler arası etkileşimle oluşan sembolik dil, jest ve mimikler, deneyimler ve yaşantılar sonucunda şekillenen toplumsal bir fenomen olarak kavramlaştırıldığı ortaya çıkmaktadır. Sosyolojik bir kavram olarak var olan tanımlamaların içerisinde yer alan toplumsal, kültürel yapı, sembolik, fenomenoloji ve yorumlayıcı sosyolojinin kavramlar dünyasından bakılarak sosyolojik bir duygu tanımı yapılmasının ve kavramsallaştırılmasının mümkün olabileceği anlaşılmaktadır.

Zekâ kavramı hakkındaki bulgulardan ve değerlendirmelerden kavramın tanımlanmasında odak noktanın çevreyle baş etme, problemlerin çözümünde bilişsel süreçlerin işletilmesi, doğru kavrama, yargılama ve akıl yürütme, yeni durumlara adapte olabilmek, bilgiyi elde etme ve tecrübe olarak kullanabilme olduğu görülmektedir. Kalıtımsal bir unsur olarak kabul edilen zekânın, sosyolojik çalışmalarda ve değerlendirmelerde kullanılabilecek bir kavram olarak sosyoloji ile

ilişkilendirilmesinde yanlış kavramsallaştırma ya da anlayışlara yol açmamak için doğru bir noktadan ele alınması gerekmektedir. Sosyoloji alanında sınıf, etnisite, ırk, alt ve üst tabakalar arası farklılıklar, eşitsizlikler, aile, sosyo-ekonomik durum, kültürel ve sosyal çevrenin zekâyı etkilediğinin bilinmesi onun sosyoloji alanında da incelenmesi gereken bir kavram olduğunu göstermektedir. Zekâ kavramı ile sosyoloji arasındaki bağ sadece zekânın temellerinde etkili olan yukarıda saydığımız hususlar değil kavramın kendi tanımlarında kullanılan sosyal ve kültürel arka planı ve kavramsallaştırma açısından da önemini ortaya koymaktadır. Bu anlamda zekâ sosyolojik bir kavram olarak, içinde yaşanılan toplum, kültür ve çevre ile ilişkilerde ortak tecrübeyi gösteren, diğer insanlarla ilişkilerde akılcıca davranış seçimini sağlayan, insanları anlama ve idare etme noktasında toplumsal yapı, kültür ve değerlerin farkında olarak tercihte bulunma ve eyleme dönüştürme becerisi şeklinde tanımlanabilir.

Duygu ve zekâ kavramları hakkındaki tartışmaların duygu ve zekâ ilişkisinin anlaşılmasında, bu kavramların sosyolojik değerlendirmelerdeki kullanımında önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Ancak modern psikoloji, sosyoloji bilim dallarında ve eğitim sistemlerinde gittikçe önem kazanan duygusal zekâ, sosyal zekâ, eleştirel düşünme gibi kuramların popüler kullanımı, ortak tecrübe ve toplumsal bir kavram olarak duygu ve zekâ kavramlarının anlaşılmasını güçleştirdiği açıktır. Bu tür teorilerde daha çok psikolojik temelli bakılmakta ve kavramların sosyolojik kullanımı göz ardı edilmektedir. Sosyolojinin toplum temelli yaklaşımı yerine sosyolojik çalışmalarda psikolojik bakış açısı oluşmakta veya psikolojik değerlendirmelere dönüşmektedir. Konu hakkında yapılan çalışmalarda bilimsel tavrın temele alınması ve akademik kaynaklardan yararlanılması gerekmektedir. Doğru kavramsallaştırmalar olmadan doğru tanımlar yapılamaz ve doğru tanımlamalar olmadan doğru değerlendirmelerin olması da beklenemez. Popüler bakış açıları bilimsel bir tavrın ve anlamının önüne set çekebilmektedir.

Elbette bilim disiplinleri arasındaki ilişki kaçınılmaz olduğu kadar gereklidir de. Ancak her bilim alanı kendi merkezi konumundan kavramları ele almalıdır. Bu anlamda kavramsal haritalar ve tanımlar o bilim dalına özgü yapıyı oluşturur. Ayrıca kaba pozitivist anlayış hala daha postmodern dönemin gelişmelerine rağmen salt bilimsel olabilme iddiasını sürdürme amacıyla duygular ve zekâ gibi konuları biyoloji, fizyoloji veya psikolojinin alanında değerlendirilebilmektedir. Oysaki yaşadığımız çağda yapay zekâ çalışmalarında bile duygulara değinilmekte, sosyal medya üzerinden insanları etkileyebilmek ve tüketim toplumunu

yönlendirebilmek için hem araştırmalara hem de uygulamalara konu olmaktadır.

Geçmişte kimi sosyologların, kendi disiplinleri ile davranış genetiği arasındaki mükemmel derecede makul bazı bağları es geçme eğiliminde oldukları görüldüğü, bunu kısmen yapmalarının gerekçesinin ise sosyolojinin doğal bir düzen noktası olarak, önce bir çevresel davranış teorisi kurma ve ifade etme zorunda kalması olduğu belirtilmiştir (Eckland, 1967: 191). Oysaki bu davranış teorileri günümüzde fenomenolojinin, sembolik etkileşimin, dilin, kültürün kısaca toplumun olduğu her alanı içine alarak ilerlemesi gerekmektedir. İnsanın ayrılmaz bir parçası olan ve onun bütün yaşam pratiklerinde temel olan duygu ve zekâ gibi iki temel kavramın görmezden gelinmesi sosyoloji için mümkün değildir.

Duygu ve zekâ kavramı arasındaki ilişkiyi kavramsallaştıran çalışmalarda, sosyolojik bakış açısını bilişsel zekâyı karşı değil onu destekleyen bir kavram olarak ele almak daha doğru olacaktır. Zekâ ve kişiler arası ilişkiler açısından duyguların, bilişsel zekâdan tamamen ayrı ve bağımsız olarak düşünülmemesi yerinde olacaktır. Önemli olan bu teorilerin, bireysel zekâ ve kişiler arası ilişkilere uygun şekilde geliştirilmesidir. Özellikle sosyoloji alanında yapılan çalışmalarda duyguların zekâ ile birlikte sosyal ve duygusal becerilerin gelişimi ve sosyal etkileşimi yönünden ve sosyal yaşam dünyasını etkileyen bir unsur olarak değerlendirilmesi, kuramların bu doğrultuda ele alınması daha yararlı olacaktır.

Sosyolojinin özel ilgi alanı insan duygu ve duygularının kollektif ve temel sosyal kategoriler olarak nitelendirilebilen özelliğidir: Duygular sosyal yapılarıdır; insanlar tarafından ortaklaşa üretilirler. İnsan deneyiminin bir parçası olarak, yalnızca bir toplumun bilgi biçimleri içinde anlamlı hale getirilirler. Duygular hem deneyim hem de düşüncedir; duygular, analitik olarak ayırt edilebilen ancak işlevsel olarak ayırt edilemeyen duygular ve duygular hakkındaki yansımalarıdır.

Duygu ve duygunun zekâda kullanımı sosyolojik olarak toplumsal yapı ve kurumların işleyişinde pozitivizmin rasyonel insan tasarımıyla postmodern insanın duygularıyla beraber bütüncül bir konumda ele alınmasını içermektedir. Bugün toplumdaki birçok sosyal olayın ortak duygusal tepkilere dayandığı ve bunların sembolik etkileşim, fenomenolojik yaklaşım gibi alanlarda ihmal edilmemesi gerektiği, öznel dünyanın bireysel insanının aslında semboller ve duygular aracılığıyla ortak veya yaygın duygusal tepkileri sosyal medya aracılığıyla göstermeye çalıştığı günümüzde önem

kazanmaktadır. Duyguların ifadesi sosyal medya paylaşımlarında ortaya çıkmakta, yayılmakta ve değişime uğramaktadır. Sosyolojinin topluma dair çalışmalarında bunu göz önünde bulundurması elzemdir.

Sosyal etkileşimler ve toplumsal hareketlerde duyguların doğru yönlendirilmemesi veya yönetilememesinin, çeşitli sosyal olaylardaki etkisi günümüzde daha çok görülmektedir. O halde duygusal zekâ gibi psikolojik ve bireysel görünen duygulara dair teorilerin sosyolojik incelemenin konusu yapılması yerinde olacaktır.

Zekâ sadece bireyin hayatta kalmasını sağlayan psikolojik ya da kalıtsal bir olgu değildir. Zekâyâ dair yapılan analizlerde hem zekâyı etkileyen hem de zekânın etkileşimde bulunduğu çevrenin önemi yadsınmaz. Sosyoloji alanında günümüzde yapay zekâ üzerine yapılan çalışmaların varlığı da bunu doğrulamaktadır. Sosyal bir olgu olarak zekâ ve onun toplum ile olan ilişkisi sosyolojik çalışmaların konuları arasında yer alırken kavramsallaştırmaların ve tanımlamaların bu noktadan ele alınması gereklidir.

Ayrıca zekâ kavramının sosyoloji biliminin bakış açısıyla ele alınması, hem sosyalleşme, toplumsal hareketlilik, değişme gibi konular açısından hem de eğitim sosyolojisi açısından önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Özellikle sosyal medyadan sanal sosyalleşme süreçlerinin bilişsel süzgeçlerden doğru bir şekilde geçirilmesinin gerekli olduğu günümüzde bunun sosyolojik açıdan değerlendirilmesi elzemdir. Kitle iletişim araçları ve sosyal medya tek tek bireyleri değil, toplumu hedef almaktadır.

Kaynakça

- Açıkgöz, K. Ü., 1995. *Etkili Öğrenme ve Öğretme*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi.
- Alver, K. 2011. Emile Durkheim ve Kültür Sosyolojisi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3 (21), 199-210.
- Averill, J.R., 2000. Intelligence, Emotion, and Creativity: From Trichotomy to Trinity, The Handbook of Emotional Intelligence: Theory, Development, Assessment, and Application at Home, School, and in the Workplace, In R. Baron ve J.D.A. Parker (Eds). San Francisco: Jossey-Bass Inc., A Wiley Company, 277-298.
- Bacanlı, H., 2002. *Gelişim ve Öğrenme*. 6. Baskı, Nobel Yayınevi, Ankara.

- Belkhir, J., 1994. Race, Sex, Class & "Intelligence" Scientific Racism, Sexism & Classism. *Race, Sex & Class*, 1(2): 53-83.
- Cabestan, P., 2004. What is it to Move Oneself Emotionally? Emotion and Affectivity According to Jean-Paul Sartre (Çev. K. M. Besmer). *Phenomenology and The Cognitive Science*, 3, 3 (1): 81-96.
- Caruso D. R. ve Salovey P., 2007. *Duygusal Zekâ Yöneticisi*. (Çev. S. Kaymak). Crea Yayıncılık, İstanbul.
- Collins, J. W. ve O'Brien, N. P., 2003. *The Greenwood Dictionary of Education*. Greenwood Press, London.
- Cüceloğlu, D., 1998. *İnsan ve Davranışı Psikolojisinin Temel Kavramları*. 8. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Dökmen, Ü., 2010. *Evrenle Uyumlaşma Sürecinde Varolmak Gelişmek Uzlaşmak*. 13. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Eckland, B.K., 1967. Genetics and Sociology: A Reconsideration. *American Sociological Review*, 32 (2): 173-194.
- Elias, N., 2017. *Uygarlık Süreci*. (Çev. Ateşman, E.). 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Emmons, R.A., 2008. Maneviyat Bir Zekâ mıdır? Güdülenme, Biliş ve Nihai İlgi Psikolojisi (Çev. A.U. Mehmedoğlu, F. Şengül). *Marmara Üniv. İlah. Fak. Dergisi*, 35 (2): 133-158.
- Fernandez, B. P. ve Ruiz, D., 2008. Emotional Intelligence in Education. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 6 (2):421-436.
- Ford, M. E., 1994. A Living Systems Approach to The Integration of Personality and Intelligence. In R. J. Sternberg ve P. Ruzgis (Ed.) *Personality and Intelligence*. Cambridge University Press, New York, pp. 188-220.
- Gardner, H., 202. *Zihin Çerçevesi*. (Çev.: Ebru Kılıç). Alfa Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.

- Goleman, D., 2004. *Duygusal Zekâ*. (Çev. Yüksel, B. S.). (26. Baskı). Varlık Yayınları. İstanbul.
- Haslam, N., 2007. *Introduction to Personality and Intelligence*. SAGE Publications Ltd. Engelska.
- Hochschild, A. R., 1979. Emotion Work, Feeling Rules, and Social Structure. *American journal of Sociology*, 35: 551-573.
- Hochschild, A. R., 1983. *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. University of California Press, Berkeley.
- Hong Y.C.C., Dweck C.S., 1994. Toward An Integrative Model Of Personality And Intelligence: A general Framework And Some Preliminary Steps. In R. J. Sternberg & P. Ruzgis (Eds.), *Personality and Intelligence* Cambridge University Press, New York, pp: 104-134.
- Lazarus, R.S., 1991. Progress on a Cognitive - Motivational Relational Theory of Emotion. *Journal of Research in Personality*, 21: 1- 39.
- Lyons, W. 1985. *Emotion*. Cambridge University Press, New York.
- Mankiewicz A. F., 2002. Intelligence (IQ) as a Predictor of Life Success. *International Journal of Sociology*, 32 (3): 25-43.
- Matthews, G., Zeidner, M., Roberts, R. D., 2002. *Emotional Intelligence Science & Myth*. The Massachusetts Institute of Technology, New York.
- Mayer J. D. ve Salovey P., 1997. What is Emotional Intelligence. In P. Salovey and D. J. Sluyter (Ed.) *Emotional Development and Emotional Intelligence Basic Books*, New York, pp:1-31.
- McCarthy, E. D., 1989. "Emotions are Social Things: An Essay in the Sociology of Emotions" Sociology Faculty Publications. 5., https://fordham.bepress.com/soc_facultypubs/5, (Ziyaret tarihi:27 /07/ 2022).
- Oatley K, ve Johnson-Laird P. N. 2014. Cognitive approaches to emotions. *Trends in Cognitive Sciences*, 18 (3):134-140.
- Öncül, R., 2000. *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü 1*. MEB Yayınları, İstanbul.
- Pazarlı O., 1982. *Din Psikolojisi*. Remzi Kitapevi. İstanbul.
- Reeve J, 2009. *Understanding Motivation and Emotion*. (Five Edition). John Wiley & Sons Inc., New Jersey.
- Salovey P. ve Grewal, D., 2005. The Science of Emotional Intelligence. *American Psychological Society*, 14 (6): 281-285.
- Samples, G.M., 2009. Emotional Intelligence and Academic Success Among Bible College Student. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Faculty of the School of Psychology & Counseling Regent University, Virginia, <https://psycnet.apa.org/record/2010-99030-482>, (Ziyaret tarihi:27 /07/ 2022).
- Sayar K. ve Dinç M., 2011. *Psikolojiye Giriş*. 3. Basım, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Sternberg R. J., 1997. The Concept of Intelligence and Its Role in Lifelong Learning and Success. *American Psychologist*, 52: 1030-1037.
- Strongman K. T., 2003. *The Psychology of Emotion*. (Five Edition), John Wiley & Sons Ltd. England.
- Tuna, Y. ve Kayaoğlu, A., 2013. *Birey ve Davranış*. Ünlü S. (Ed.), Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir.
- Üçer, M. B., 2016. Sınıflar ve Duyguları: Tabakalaşma Çalışmalarında Duygulara Yer Açmak. *İstanbul University Journal of Sociology*, 36 (1): 227-247.
- White, J., 2006. *Intelligence, Destiny and Education*. Routledge Taylor & Francis Group, New York.
- Wong, C. ve Law, K. S., 2002. The Effects of Leader and Follower Emotional Intelligence on Performance and Attitude: An Exploratory Study. *Leadership Quarterly*, 13: 243-274.
- Yavuz, K., 1983. *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Yazıcı A., 2007. William James'in Descartes'in Duygu Kuramına Eleştirisi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 18: 33-50.

Yıldız, E., 2007. İnsan Duygularına Yeni Bir Yaklaşım: Duygu Sosyolojisi. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi*, (2): 235-253.

Zeidner, M. Matthews, G. ve Roberts, R. D., 2009. What We Know about Emotional Intelligence: How It Affects Learning, Work, Relationships and Our Mental Health, Massachusetts Institute of Technology Press, New York.